رویه همیشگی صداوسیما درباره آرشیو چگونه بوده است

دسترسی مستندسازان به آرشیو در انتظار تحول

کیانا تصدیق‌مقدم

پیشرفت تکنولوژی و دسترسی آزاد به اطلاعات عمومی موجب تسهیل در کسب اطلاعات و داده‌ها شده است و با یک جست‌وجوی ساده در هر زمانی می‌توان به انبوهی از عکس و فیلم و محتوا دسترسی پیدا کرد. اما اگر از چشم‌یک مستندساز قضیه را ببینید، به کیفیت بالای اطلاعات و طبقه‌بندی دقیق آنها نیاز خواهید داشت. در چنین شرایطی امکان بهره‌برداری از تصاویر یا فیلم‌های مودنیاز با کیفیت بالا و همچنین سرعت عمل بیشتر و استفاده از طبقه‌بندی‌های انجام‌شده از لحاظ موضوع و زمان وقوع، نیاز و ضرورت آرشیو جامع ملی را دوچندان می‌کند. ازسوی دیگر آرشیو برنامه‌های پخش‌شده در برخی شبکه‌های خارجی دسترسی مناسبی برای مستندسازان و فیلمسازان ایجاد کرده است. سوال مهم اینجاست که آیا مستندسازی که به سفارش سازمان صداوسیما به آرشیو نیاز دارد، امکان دسترسی آسان و طبقه‌بندی‌شده برای او فراهم است یا در هارژنوی آرشیو و گذر از هفت‌خوان رستم، عطایش را به لقایش بخشیده و از آرشیوهای برنامه‌های پخش‌شده یا حذف لوگو بهره می‌برد؟

در کشورهای پیشرفته دسترسی به اطلاعات به‌سرعت رو به افزایش است، ولی کارگردان و تهیه‌کننده ایرانی برای تهیه یک برنامه مستند تاریخی به آرشیو رسانه‌های خارجی متوسل می‌شود و این سوال در ذهن ایجاد می‌شود که چگونه آرشیو و گنجینه ملی کشور در آن‌سوی مرزها به سهولت در دسترس است. مهم‌ترین نهادها و سازمان‌های متولی آرشیو در کشور مرکز اسناد انقلاب اسلامی، مرکز اسناد کتابخانه ملی و سازمان صداوسیما هستند که بزرگ‌ترین آرشیوها را در اختیار دارند؛ از عکس و فیلم گرفته تا فایل‌های صدا در آنجا وجود دارد. اما اینکه چرا به‌راحتی دست مستندسازان قرار نمی‌گیرد و آیا دسته‌بندی و طبقه‌بندی موضوعی دارند یا خیر، مشخص نیست.

برای بررسی وضعیت آرشیوها با چند مستندساز گفت‌وگو کردیم. البته برای کسب اطلاعات درخصوص نحوه ارائه خدمات، قوانین و دستورالعمل‌های حاکم و شناخت بیشتر موضوع از دیدگاه مسئولان امر، طی دوهفته گذشته تلاش بسیاری برای انجام مصاحبه با حسین مهدیان، مدیرکل آرشیو صداوسیما شد که تا تاریخ انتشار گزارش، این اتفاق نیفتاد. این گزارش اما همچنان باز است و منتظر پاسخ سوالات ارائه‌شده ازسوی متولیان آرشیو یعنی همان گنجینه ملی هستیم. هرچند در مصاحبه‌های انجام‌شده با تهیه‌کنندگان و مستندسازان این گلایه عمومیت داشت که ما وجود تعلق سفارش‌ها و برنامه‌ها به صداوسیما هیچ مسئولی درمقابل محدودیت‌ها و معذوریت‌ها برای دسترسی به آرشیو پاسخگو نیست. با این حال این گزارش ادامه‌دار خواهد بود و منتظر پاسخ مسئولان صداوسیما و آماده انتشار این جواب‌ها هستیم.

دسترسی عموم مردم به آرشیو صداوسیما

آرشیوها سند محسوب می‌شوند و این سندها به‌منظور و با قید و شرایط خاصی استفاده می‌شوند. زمانی این اسناد در اختیار مردم قرار می‌گیرد که با ملاحظات و شفافیت مدارکی برای فیلمسازی ارائه دهند یا طرحی به شبکه ارائه می‌دهند و وقتی مصوب شد به آرشیو صداوسیما می‌برند و آرشیوی را که می‌خواهند تحویل می‌گیرند. این یعنی برای همه امکان‌پذیر است که فیلم بسازند، مگر اینکه طرح مصوب نشود. درواقع هر شخصیتی می‌تواند برای شبکه‌ای طرحی ببرد و چنانچه تایید شود آن شخص می‌تواند از آرشیو صداوسیما تصویر دریافت کند. مگر اینکه تصویری بخواهند که جزء محدودیت‌های سازمان باشد. در ادامه با عده‌ای از مستندسازان در رابطه با مشکلات تولید مستندهای آرشیوی گفت‌وگو کردیم.

گفت‌وگو

مستندسازان از من آرشیو می‌خواهند

مهدی شاه‌محمدی، سازنده مستند تاریخی «ثبت با سند برابر نیست»، در رابطه با فیلم‌هایی که تولید می‌کند گفت: «من به‌دلیل اینکه مستند تاریخی زیاد کار می‌کنم یک آرشیو برای خودم آماده کرده‌ام که به‌صورت محدود برای موضوعات تاریخ معاصر به آن دسترسی دارم. اما اگر در پروژه‌ای که مورد خاص در آن وجود داشته باشد و آن آرشیو را نداشته باشم مجبورم دنبالش بگردم. مساله‌ای که وجود دارد این است که خیلی از دوستان مستندساز برای آرشیو به من مراجعه می‌کنند و وقتی از آنها می‌پرسم از تلویزیون مجوز دارید جواب‌شان مثبت است، اما تلویزیون آرشیوی در اختیارشان نمی‌گذارد و می‌گویند گرفتن آرشیو از تلویزیون حتی برای موضوع پیشنهادی خودشان آنقدر سخت است که ترجیح می‌دهند بی‌خیال شوند. این بارها اتفاق افتاده و یکی از تلفن‌های مرسومی که به من می‌شود این است که از من آرشیو می‌خواهند و من هم کمک می‌کنم.»

هیچ مسئولی پاسخگو نیست

شاه‌محمدی در ادامه درباره میزان و محدودیت‌های دسترسی به آرشیو گفت: «مساله‌ای که وجود دارد و خیلی ترسناک است اینکه ما از شبکه‌های مختلف فارسی‌زبان در لندن و مستندهای بخش‌شده آنها با موضوعات انقلاب و... استفاده کردیم. موضوع مربوط به ایران است، اما شبکه‌ای در لندن بیشتر از ما دسترسی به آن دارد و من برای تولید مستند باید لوگوی آنها را پاک کرده و از تصاویر آنها استفاده می‌کردم. این موضوع خیلی دردناک است که آرشیو تلویزیون دست من نمی‌رسد، اما به شبکه لندن می‌رسد و آنها اورجینال‌شان را استفاده می‌کنند و من مستندساز ایرانی باید لوگوی آنها را پاک کنم. بالای ۱۰ بار در موضوعات مختلف این اتفاق افتاده است. بهترین تصویرهای ایران به کشورهای دیگر می‌رسد و هیچ‌کس پاسخگو نیست. آرشیو مثل یک چیزی شده که هر مسئولی در تلویزیون می‌آید از آن می‌ترسد و هیچ‌کس هم جرات ندارد کاری انجام دهد.»

وی در ادامه راجع‌به وجود آرشیو ملی ایران در کشورهای دیگر گفت: «من چرا به آن دسترسی ندارم و چرا آرشیو سر از کشورهای خارجی درمی‌آورد؟ چرا هیچ‌کس جواب این سوال را نمی‌دهد؟ همه خودشان را به نشنیدن می‌زنند و رسانه‌ها هم راجع‌به آن حرف نمی‌زنند. آرشیوها خارج از کشور چه‌کار می‌کنند؟ مگر نمی‌گویند گنجینه ملی است؟ این گنجینه خارج از ایران چه کار می‌کند و چرا من مستندساز برای تولید باید بروم از آنها کمک بگیرم و استفاده کنم. یک‌جایی یک اتفاقی افتاده و آرشیو ما در دست آنها افتاده است. الان یکی بگوید بله اشتباه بوده و عذرخواهی کند و این آرشیو را در اختیار مستندسازانی که خود تلویزیون به آنها پیشنهاد موضوعی می‌دهد قرار دهند. یکی حداقل این حرف را بزند. هیچ‌کس جواب نمی‌دهد. مسئولان تلویزیون باید پاسخگو باشند.»

از شبکه‌های خارجی کمک گرفتم

شاه‌محمدی در پاسخ به اینکه به‌تازگی با این مشکل روبه‌رو شده یا خیر، گفت: «من یک مجموعه‌ای دارم که هنوز به دلایل مختلف به مرحله تولید نرسیده است. موضوع فیلم اتفاقات سال ۴۲ و ۴۳ است؛ یعنی قیام ۱۵ خرداد. ما یک نفر را گذاشتیم با مجوزی که ازطرف شبکه فرانس صادر شده بود، پنج‌ماه هم دستمزد دادیم تا در آرشیو مرکزی لیست جزئیاتی را که نیاز داشتیم، از عکس‌ها و فیلم‌ها درآورد، درحالی‌که این ماجرا باید درطول یک‌ماه تمام می‌شد، اما پنج‌ماه طول کشید؛ این هم مهم نیست. اما مدیر گروه و قائم‌مقام شبکه جلسه گذاشتند و ما گفتیم این آرشیوی که برایش آدم گذاشتیم و تهیه‌کننده ما یادداشت کرده چرا نمی‌دهید و چیزی که می‌گفتند این بود که بخش عمده‌ای از دسترسی برای هرکسی میسر نیست و بهانه‌های مختلف می‌آوردند و می‌گفتند ان‌شاءالله درست می‌شود. الان دوسال از این ماجرا گذشته و هنوز مشکلی حل نشده و آرشیو را به ما ندادند. بعد من برای همین کار از BBC و manoto کمک گرفتم و آدم آوردم تا لوگوی آنها را پاک کند و من بتوانم از آن عکس استفاده کنم. وقتی هیچ‌کس جواب نمی‌دهد این مشکلات را به چه کسی باید بگویم. ما آرشیو داریم اما دسترسی ما قرار نمی‌دهند، ولی مستندساز در لندن دسترسی به این آرشیو دارد.»

مشروط به پرداخت مبالغ هنگفت

مصطفی فتاحی، تهیه‌کننده مستند «نگاتیو پلاس» و کارگردان مجموعه «ده» در رابطه با تولید مستندانی که متکی بر آرشیو هستند، گفت: «بارها مستندی تولید کردم که در مرحله آرشیو به مشکل برخوردم. یک بخشی به‌هم ریختگی آرشیو است که در سیستم تلویزیون داریم و بخش دیگر اینکه ارگان‌هایی که آرشیو دراختیارشان است سخت می‌گیرند و بسته نگاه می‌کنند. معمولا این‌جوری است که بعد از اینکه تلویزیون‌های غرب یک کار قدیمی و آرشیوی تولید می‌کنند، مسئولان به این فکر می‌افتند که با آرشیوهایی که داریم کاری را تولید کنیم و به آنها پاسخ دهیم. جدیدا که همه‌جا برای خودشان هزینه‌های درشتی می‌گیرند و بعضی جاهای دیگر حتما باید لوگوی خودشان روی تصاویر باشد. این داستان‌ها وجود دارد.»

آرشیوسازی شبکه‌های معاند با آرشیوهای خودمان

فتاحی در ادامه و در پاسخ به اینکه آیا آرشیوی نداریم که دراختیارتان بگذارند یا داریم ولی نمی‌خواهند دسترسی بدهند، گفت: «نمی‌شود گفت آرشیوی نداریم، به این دلیل که خیلی از این آرشیوها که شبکه‌های معاند با آنها مستند می‌سازند، از ایران دزدیده شده است. داریم، ولی مسائله این است که بخشی از سازمان‌ها که آرشیو دارند خیلی آشفته هستند و وقتی سراغ آنها می‌روی، پشیمان می‌شوی و سرعت کار را پایین می‌آورد. ممکن است جذاب هم باشد، اما سرعت را کند می‌کند. بعضی مواقع هم رده‌بندی دسترسی دارد که به قسمت‌هایی از آرشیو نمی‌توانی دسترسی داشته باشی. مثلا آرشیو مرکزی تصاویری که حضرت‌آقا در آن حضور دارند را نمی‌دهند و گفتند اجازه کپی ندارید. این معضلاتی است که ما در این حوزه داریم.»

گرفتن تصاویر از صداوسیما اذیت‌کننده نیست

ابوالفضل توکلی، کارگردان «جام عکاسی» درباره راه‌های تامین مستندات آرشیوی که تولید کرده، گفت: «من بیشتر از خود صداوسیما تصاویرم را می‌گیرم و اذیت‌کننده هم نیست، فقط یک‌سری مقررات دارد و براساس آنها اگر اقدام شود کمی زمان‌بر است، اما نشدنی نیست. آنها کاری به سابقه مستندسازان ندارند و به پژوهش‌شان نگاه می‌شود. سیستم آرشیو صداوسیما بازبینی دارد و می‌توانی تصاویر را ببینی و انتخاب کنی و از آرشیو مرکزی آنها را دریافت کنی. یک مقدار حوصله برای بازبینی تصاویر نیاز است به‌دلیل اینکه اسامی‌ای که در تصاویر هستند وجود ندارد و یک آشفتگی در آن هست. فیلمساز باید با حوصله بگردد و تصویر را انتخاب کند. یک‌سری تصویر هم وجود دارد که دسترسی به آن سخت است و باید تلاش کرد تا به آن رسید.»

به مسئولان نگهداری آرشیو حق می‌دهم

توکلی در ادامه راجع‌به نگاه و رفتار مسئولان آرشیو گفت: «بالاخره مسئولان آرشیو هم وظیفه حفظ و نگهداری اسناد را دارند و مقرراتی هم دارند و نمی‌توان گفت مقصر هستند. فیلمسازان حق دارند ناراحت باشند، به‌دلیل اینکه می‌بینند این تصاویر در شبکه‌های مختلف خارجی دیده شده، حالا به هر دلیلی که از ایران به‌دست آنها رسیده و مستندسازان خودمان دسترسی ندارند به آن. من هم ناراحت هستم از این موضوع که تصاویر در کشورهای دیگر استفاده شده است. فیلمساز باید صبوری کند و در اسناد کاملا کست‌وجو کرده و عکس را پیدا کند. به‌دلیل اینکه تولیدات من برای شبکه مستند خود تلویزیون است و فیلم‌هایی که ساخته‌ام جا افتاده و دیده شده و می‌دانند که از تصاویر واقعی برای فیلم‌ها استفاده می‌کنم. بعضی اوقات در بعضی برنامه‌ها از تصویری استفاده می‌کنند که مناسب آن برنامه نیست. من دوست دارم هر عکسی متناسب با موضوع استفاده شود و اجازه دهند برخی تصاویر ناب بمانند. لزوما نیاز نیست از سر ذوق‌زدگی از همه تصاویر آرشیوی استفاده کرد و لازم است گاهی عکس‌های دیده‌نشده هم ماندگار باشند.»

در ایران آرشیو منسجمی وجود ندارد

پژمان مظاهری‌پور، مستندساز و کارگردان «ایران باستان» درباره جنس و فرم مجموعه‌های آرشیوی که تولید می‌کند، گفت: «معمولا مستندانی که من تولید می‌کنم با آرشیو طرف است، زیرا بحث تاریخ و باستان‌شناسی است و متریال کارم را آرشیو تشکیل می‌دهد. تقریبا می‌توانم بگویم حداقل ۲۰درصد از هر کار مرا آرشیو تشکیل می‌دهد. همیشه هم از روابط شخصی‌ای که دارم، استفاده می‌کنم. آرشیو منسجمی که موضوعی باشد و بدانیم هر چیزی را از کجا باید پیدا کنیم، وجود ندارد و از آنجا که دسترسی به آنها رایگان است آفتسگی بیشتری دارند و بسیار به هم ریخته هستند و اگر مبلغی برای آن درنظر بگیرند و حقوق هم بگذارند، به نظر می‌رسد ما متریالی داریم که می‌توانیم با یکدیگر مبادله کنیم، مثل همه جای دنیا.»

وی در ادامه درباره نبود آرشیوهای منظم گفت: «نبود آرشیوهای منسجم مشکل ایجاد می‌کند، مثلا من اوایل دهه ۸۰ فیلمی به نام «سرزمین شیر و خورشید» آوردم ایران و به دوستانی دادم و این تبدیل به اختلافی بزرگ بین مستندساز شده بود که این آرشیو برای ماست. درصورتی‌که اگر ما یک نگاه حرفه‌ای در جای درست قرار می‌گرفت همه آن را می‌شناختند و با پرداخت مبلغی از آن استفاده می‌کردند و به یک متریال چندهزار تکه‌ای تبدیل نمی‌شد. برای خودم هم این موضوع پیش آمد که «تخت‌سلیمان» را ساختم و بعد کسی دیگر از آرشیوم استفاده کرد و گفت تو این را در اختیار سازمان صداوسیما قرار دادی و من هم از آنجا که دسترسی و پاسخگوی شما نیستم. از لحاظ حرفه‌ای قوانین را رعایت نکرد و از آرشیوی که من پیدا کرده بودم، استفاده کرد.»

سختگیری کردند، عکس‌ها بیشتر پخش شد

مظاهری در پاسخ به اینکه مشکلاتی که برای دسترسی به آرشیو وجود دارد، چیست، گفت: «یک اینکه دسترسی ندارم به آرشیو و دو اینکه موقعی که دسترسی پیدا می‌کنم باید اجازه استفاده از آن را داشته باشم و نکته آخر هم اینکه فیلم‌های متفاوتی وجود دارد. من از آرشیو صداوسیما خیلی استفاده‌ای نکردم به جز یکی دو مورد که همکاری خوبی هم داشتند. در ارتباط با دیدن آرشیو در شبکه‌های خارجی هم باید بگویم، وقتی یک آرشیوی را سعی کنید به‌شدت حفظ و نگهداری کنید به‌خصوص آرشیو تصویری، منتظر این هم باشید که به هر شکلی از آنجا خارج و پخش شود. اما آرشیوهای بین‌المللی هر آن چیزی را که از هم دارند روی سایت یا مارک می‌گذارند و کیفیتش هم پایین است و به همین دلیل از آنها عکس باکیفیت بالا می‌خرید و استفاده می‌کنید. من یک فیلمی می‌سازم و همکار مستندساز من با بی‌اخلاقی از عکس‌های من استفاده می‌کند و این اتفاقی است که می‌افتد. موقع ارزیابی مستند کسی آرشیو را حساب نمی‌کند، چون می‌گویند شما سراغش نرفتید و کاری برای آن نکردید، درصورتی که هم بسیار هزینه دارد و هم کار خیلی پیچیده‌ای است.»

ادامه در صفحه ۱۳

ادامه از صفحه ۱۲

یادداشت

مراحل تولید مستندهای آرشیوی

مهدی مویدی، تهیه‌کننده

آرشیو ستون فقرات مستند است و وقتی نباشد باید مستند بازسازی شود. ما در کشور چند مرکز داریم که محل نگهداری اسنادی هستند که به درد مستندسازان می‌خورند. مرکز اسناد انقلاب اسلامی، مرکز اسناد کتابخانه ملی و سازمان صداوسیما که بزرگ‌ترین آرشیوها را دارند. از عکس و فیلم گرفته تا صدا در آرشیوشان وجود دارد. اما دلیل اینکه چرا به‌راحتی در اختیار مستندسازان قرار نمی‌گیرد این است که مدیریت داخلی آرشیوها به‌شدت بحرانی است و دسته‌بندی و طبقه‌بندی موضوعی ندارد و خود آرشیوداران هم نمی‌دانند چه اسنادی دارند. به‌همین دلیل وقتی یک مستندساز به آنها مراجعه می‌کند با یک به‌هم‌ریختگی خاصی مواجه می‌شود و ممکن است سند مدنظر را پیدا نکند. معمولا بحران مدیریت و نبود وحدت رویه آسیب‌رسان است. البته علاوه‌بر مشکل آرشیو، یکی از بزرگ‌ترین مساله مستندسازان این است که تحقیق درستی ندارند و کلی حرف می‌زنند. مشکل اصلی آنها آرشیو نیست و پژوهش ناقص‌شان است. وقتی مستندساز پژوهش نمی‌کند و می‌خواهد موضوعش را از داخل آرشیوها پیدا کند، معلوم است که فرنا حرجیی با او نمی‌شود. مستندسازان با نقاط تاریک زیادی سراغ آرشیو می‌روند و حتی خودشان هم نمی‌دانند چه می‌خواهند. در مستندات آرشیوی باید مطالب آماده باشد و بعد سراغ آرشیو بروی و بعد با کمک آن کمی متن را تغییر دهی. بعضی مستندسازان به‌دلیل هزینه‌های زیاد و اینکه می‌خواهند کار را زودتر تمام کنند خوب تحقیق و پژوهش نمی‌کنند. یک اثر محتوایی آرشیوی بیش از هرچیز بر یک پژوهش استوار است، خواه این اثر محتوایی، مستند توصیفی باشد که نیاز به یک پژوهش ژرف و عمیق دارد و خواه یک مستند گزارشی که به‌یک پژوهش سطحی و نه‌چندان عمیق. بدین معنا که بدون پژوهش نباید سراغ ساخت مستند به‌ویژه مستند آرشیوی رفت. دسترسی به آرشیو خود می‌تواند بخشی از فرآیند پژوهش برای یک مستند تلقی شود. اگر دسترسی به آرشیو در مرحله پژوهش اولیه محقق شود، می‌تواند بیشترین بهره‌وری را برای یک مستندساز داشته باشد، زیرا او می‌تواند مواد آرشیوی را پس از بازبینی اولیه و انتخاب، مورد تحلیل قرار دهد و آنچه برایش مهم‌تر است برجسته و شاخ‌پرگ داده و پس از تطبیق با اسناد دیگر درنهایت استنتاج کند. مراحل ساخت یک مستند آرشیوی پس از پژوهش، جمع‌آوری محتوای آرشیوی منطبق با سناریو، تحلیل و نگاه مستندساز است. به جز چند سازمان رسانه‌ای در ایران، که یکی از آنها صداوسیماست، آرشیو بزرگ و گسترده‌ای وجود ندارد. سامانه‌ای به نام «میراث جام جم» در اداره کل آرشیو صداوسیما در راستای تامین مواد آرشیوی برنامه‌سازان تلویزیون به‌ویژه مستندسازان راه‌اندازی شده است تا تهیه‌کنندگان و کارگردانان با مراجعه به آن بتوانند همه محتوای موجود در آرشیوها را جست‌وجو کنند. این جست‌وجو براساس پارامترهای مختلفی می‌تواند انجام شود که مهم‌ترین آن براساس تاریخ و مکان مواد آرشیوی، عنوان محتوا، شخصیت‌های حاضر در محتوا، عوامل تولید، محل ثبت محتوا، موضوع تصاویر و محتواست. محقق یا مستندساز در فیلدهای مربوط به هریک از این پارامترها مقادیر مورد تحقیق خود را وارد و نتایج جست‌وجوها را مشاهده کرده و چنانچه تصویری مطابق با موضوعش یافت، آن را در سامانه ثبت‌سفارش می‌کند و پس از ثبت‌سفارش، ابزار ذخیره داده را به آرشیو می‌رساند تا روی آن گذاشته شود. موفقیت و کسب بهترین نتایج در فرآیند جست‌وجو در بانک داده‌های آرشیوی مستلزم صبر و حوصله زیادی است و هرگز نباید با یکی دوبار جست‌وجو و همچنین جست‌وجوها چند کلیدواژه محدود توقع آن را داشت تا نتایج مطلوب حاصل شود بلکه باید هر کلیدواژه‌ای را که به موضوع مورد مطالعه مستندساز مربوط می‌شود در آن دنبال کنیم تا به نتیجه مطلوب برسیم. عمق پژوهش در مرحله پیشین، در مرحله جست‌وجو در سامانه نیز می‌تواند ناجی مستندساز باشد؛ چراکه محقق در پژوهش‌های عمیق به کلیدواژه‌های بیشتری دسترسی خواهد داشت و این شانس مستندساز را در بافتن مواد آرشیوی موجود در سامانه بالا خواهد برد. پس از جمع‌آوری مواد آرشیوی مودنیاز، لازم است براساس آنچه بافت شده است یک سناریو مبتنی بر مواد آرشیوی که با خلاقیت و هنر کارگردان اثر پرورش یابد و با استفاده از تکنیک‌های سینمایی و دراماتیک یک اثر جذاب آرشیوی شکل بگیرد. مستندهای آرشیوی از آنجا که از اسناد مختلف و گوناگون شکل می‌یابند نیاز به روایتی دارند که این اسناد را به هم بدوزد و یک اثر یکپارچه ایجاد کند که در بیشتر این گونه مستندها ریشن یا روایت گویند، که همان دانای کل است، این نقش را ایفا می‌کند. البته در برخی از این جنس مستندها روایت با ایجاد پیوستگی رایک یا چند مصاحبه از خبرگان و مطلعان آن موضوع ایجاد می‌کنند و درنهایت با یکی از حالات یا هر دوی آنها یک مستند آرشیوی خلق می‌شود.

فیلم‌ها، آرشیوها و دردسرها

امید نجوان، نویسنده

مستند چارلی چاپلین واقعی «ساخته مشترک پیتر مید لتون و جیمز امسپینی، محصول سال ۲۰۲۱ سینمای آمریکا) این روزها درحالی توسط فیلم‌بین‌ها دست‌به‌دست می‌شود که احتمالا بسیاری از ما (عاشقان و علاقه‌مندان سینما) با خود فکر می‌کنیم با گذشت دهه‌ها از تولد و مرگ چارلز اسپنسر چاپلین، دیگر هم‌چیز را درباره این پدیده مومز و تاثیرگذار سینما در قرن گذشته می‌دانیم. درحالی‌که سازندگان همین فیلم مورد بحث با شیرجه‌زدن به عمق آرشیوهای هالیوود و بیرون کشیدن سندهای دیده‌نشده‌ای از گزارش‌های منشی صحنه و حتی کلاکت‌ها و پلان‌های استفاده‌نشده (مربوط به فیلم «روشنایی‌های شهر» محصول ۱۹۳۱) به‌وضوح بر بوساس و کمال گرایی چاپلین مُهر تایید زده و نشان می‌دهند فیلم‌مردای یکی از سکانس‌های این فیلم (شامل نخستین ملاقات ولگرد خوش‌قلب و دختر گُل‌فروش) بیش از ۵۰۰ بار تکرار شده و ثبت بعضی نماهای آن (به‌دلیل عدم موفقیت در ایجاد تداوم بین پلان‌ها) نابلوزانه تجربه سرفرمی شدن، ارپشتسر گذاشته است. نکته جالب و دیگر این فیلم، بازسازی بعضی لحظه‌ها و نماها براساس عدای گفت‌وگوهایی است که مثلا درمورد چارلی چاپلین، سال ۱۹۶۶ (یعنی ۵۶ سال پیش) با مجله «لایف» انجام شده و مرمود خانم افی ویدرام (همسازی چاپلین در کودکی) در ۹۲ سالگی اوو حدود ۳۹ سال پیش. حالا کافی است همین نکته به‌ظاهر ساده (یعنی محافظت و نگهداری از صدای گفت‌وگوهای ضبط‌شده) را با روحیه عمومی در کشور خودمان مقایسه کنیم تا دریابیم در طول دهه‌های گذشته چه حجم از صدای شخصیت‌های مختلف از دست رفته و به‌کلی نابود شده‌اند. نگارنده در فاصله ۱۳۹۸ تا اواسط امسال درگیر ساخت فیلمی براساس صدای به‌جامانده از یک نوارکاست قدیمی بوده (منظور «مستند» ساموئل خاچیکیان، یک گفت‌وگو» است که در بخش مسابقه پانزدهمین جشنواره سینما حقیقت حضور داشت) و از این نظر شاید یکی از نزدیک‌ترین افراد به موضوع تاثیر آرشیو هابر ساختار فیلم‌های ترکیبی باشم. اما نکته اینجاست که اساسا آرشیوها محل‌هایی برای نگهداری اسناد و مدارکی از گذشته هستند و گذشته‌ها (به‌خصوص گذشته‌های نسبتا دور) در کشورما از محتوا و البته حساسیت بسیار ویژه‌ای برخوردار است. محتوایی که البته حساب بخشی از آن (مربوط به «اسناد طبقه‌بندی‌شده» و «اسرار مگو») کاملا جداست اما متاسفانه تکلیف بخش دیگر و عمومی آن به‌دلیل شفاف‌نبودن بسیاری از معیارها اصلا روشن نیست. به‌عنوان نمونه بعد از آنکه بخشی از محصولات قدیمی سازمان صداوسیما توسط امواج الکترونیک و از طریق ماهواره‌ها به حراج و نمایش گذاشته شد، مسئولان این آرشیو مجبور شدند دست‌به‌عصا تر از گذشته شوند و برای در اختیارگذاشتن مواد تصویری برخی فیلم‌ها و مستندهای ترکیبی، اسکاک بیشتری خرج دهند. سایر آرشیوهای تصویری نسبتا فعال (نظیر فیلمخانه ملی و موزه سینمای ایران) هم برای خود دستورالعمل‌ها و قوانینی دارند که شاید در نگاه نخست محدودکننده و حتی دست‌وپاگیر به نظر برسد اما با توجه به شرایط خاص حاکم بر فرهنگ، سیاست و غرف جامعه ما، درنهایت می‌توان حق را به آنها داد. اگر به ابتدای این نوشته برگردیم و مفهوم نهفته در تصورهای آرشیوی فیلم مورد بحث را زیر ذره‌بین بگیریم، درخواهیم یافت برخلاف ایران که وقوع حادثه‌ای به ابعاد انقلاب اسلامی، تاریخ این کشور را به قبل و بعد از خود تقسیم کرده، هیچ مقطعی بر سینمای کشور سازنده آن فیلم سایه نینداخته و طبعا منافات و مخالفتی برای نمایش گذشته‌های دور وجود نداشته و ندارد. به هرحال آرشیوها جدا از معتبرترین منابع برای تکمیل تحقیقات منابع انسانی و نگهداری از اشکال مختلف تاریخی، همواره مکان‌هایی برای انتقال تجربه به نسل و نسل‌های بعد به شمار می‌آیند. مکان‌هایی که رویاهای مجسمه‌شده فراوانی را در قلب خود جای داده‌اند و به‌شکلی باورنکردنی سرشار از ایده‌های ناب و خلاقانه جذابی هستند. البته اگر بتوان راه و سیری برای ورود به آنها و یافتن گذشته‌های فراموش‌شده پیدا کرد. گذشته‌هایی که شاید امروز با آرامش در آغوش تاریخ آرمیده باشند اما بیدار شدن‌شان سرشار از رویاهای بی‌انتهاست.

فهرستی از آرشیوهای فیلم و ویدئو در جهان

میلاد جلیل‌زاده
خبرنگار گروه فرهنگ

تقریبا تمام کشورهای دنیا حتی کوچک‌ترین کشورها، یک مرکز ملی آرشیو دارند. از جیبوتی و دومینیکن گرفته تا کومور و کویت و از روسیه و چین تا ایالات متحده. اما سوای اینها مراکز دیگری برای آرشیو ویدئو، صدا و عکس و متون، به‌طور جداگانه در بسیاری از کشورها وجود دارند که علاقه‌مندان و محققان می‌توانند به آنها رجوع کنند. در ادامه فهرست آرشیوهای فیلم و ویدئو را در کشورهای مختلف جهان آورده‌ایم و چنان که قابل مشاهده است، نسبت معناداری میان وجود آرشیوهای پروپیمان در هر کشور و میزان تولید مستندهای پژوهشی در آن کشور وجود دارد.

بین‌المللی
دروازه فیلم اروپا یک نقطه دسترسی واحد به آرشیو فیلم و سینماتک‌های اروپایی است.

ایرلند
آرشیو فیلم ایرلند
آرشیو رادارک

کرواسی
سینماتک کرواسی
ایندوک

برزیل
آرکیوو ناسیونال
سینماتک برزیل

انگولا
سینماتک ملی آنگولا

آرژانتین
موزه دل سینما پابلو دوکروس هیکن

لبنان
سینماتک لبنان

ارمنستان
سینماتک ملی ارمنستان

اتریش
موزه فیلم اتریش

استرالیا
آرشیو ملی فیلم و صدا

بلژیک
سینماتک سلطنتی بلژیک

بنگلادش
آرشیو فیلم بنگلادش

بلغارستان
آرشیو فیلم ملی بلغارستان

بورکینافاسو
کتابخانه فیلم آفریقا FESPACO

چین
آرشیو فیلم چین

جمهوری‌چک
آرشیو ملی فیلم

استونی
آرشیو فیلم استونی

فنلاند
موسسه ملی سمعی و بصری

ایران
آرشیو صداوسیمای جمهوری اسلامی ایران

ژاپن
آرشیو ملی فیلم ژاپن

لائوس
کتابخانه ملی لائوس

مالاوی
آرشیو ملی مالاوی

نیوزیلند
صدا و چشم‌انداز نگا تائونگا

مغولستان
آرشیو ملی مغولستان

مقدونیه‌شمالی
سینماتک مقدونیه

هلند
موسسه فیلم EYE هلند

نیجریه
دانشگاه نیجریه، Nsukka

فیلیپین
آرشیو فیلم ABS-CBN

پرتغال
سینماتک پرتغال

رومانی
آرشیو ملی فیلم

اوکراین
مرکز ملی الکساندر دوژنکو

صربستان
آرشیو فیلم یوگسلاوی

اسلوونی
آرشیو جمهوری اسلوونی

سنگاپور
آرشیو فیلم آسیایی - آرشیو ملی سنگاپور

مجارستان
آرشیو ملی فیلم مجارستان (NAVA)
آرشیو پخش ملی مجارستان
بایگانی جامعه باز Blinken

هند
آرشیو ملی فیلم هند
بنیاد میراث فیلم
بخش فیلم هند

مکزیک
مرکز آموزش فیلم
سینماتک ملی مکزیک
کتابخانه فیلم UNAM

کره‌جنوبی
آرشیو فیلم کره‌ای
تایوان (استانی از چین)
موسسه فیلم و سمعی و بصری تایوان

روسیه
آرشیو فیلم و عکس دولتی روسیه
گوسفیلم‌وفوند روسیه
صندوق تلویزیون و رادیو دولتی

آفریقای جنوبی
آرشیو ملی آفریقای جنوبی
دانشگاه کیپ‌تاون: مرکز حافظه عمومی
آرشیو دانشگاه ویتواترسرند

ایالات‌متحده
آرشیو فیلم آکادمی
آرشیو فیلم آلاسکا
آرشیو فیلم گلچین
موزه هنر برکلی و آرشیو فیلم اقیانوس آرام
مرکز آرشیو فیلم سیاه، دانشگاه ایندیانا بلومینگتون
آرشیو تصاویر متحرک LBYL، کتابخانه مجموعه‌های ویژه نام‌پری
آرشیو فیلم شیکاگو
سینفیل‌ها
کتابخانه فیلم DEFA
آرشیو ودئوئیی Fortunoff برای هولوکاست
مرکز فیلم جین سیسکل
موزه جورج ایستمن
آرشیو فیلم هاروارد
آرشیو فیلم‌های تاریخی
آرشیو فیلم مطالعات انسانی
آرشیو تصاویر متحرک کتابخانه‌های دانشگاه ایندیانا
موزه ملی ژانیی آمریکایی
بخش فیلم سینمایی، پخش و صدا، کتابخانه کنگره
ثبت ملی فیلم
گروه فیلم موزه هنرهای مدرن
آرشیو فیلم موزه ملی هوافضا
مرکز ملی فیلم یهودی
کتابخانه‌های دانشگاه نیویورک، گروه حفاظت و حفاظت: بارباراگلداسمیت
فیلم تاریخی شمال شرقی
مرکز فیلم شمال غرب
آرشیو لینگر
ویدئوی تحقیقات (Warner-Pathe)، اخبار پارامونت
آرشیو تلویزیونی منطقه خلیج سانفرانسیسکو
آرشیو تصویر متحرک نگرانس
آرشیو فیلم و تلویزیون UCLA
آرشیو خبار تلویزیون و اندریست
مرکز تحقیقات فیلم و تئاتر وسکانسین
کتابخانه ودئوئیی WWE - آرشیو فیلم بیل

انگلستان
آرشیو بی‌بی‌سی
موزه ملی موتور بولیو
کتابخانه بریتانیا
موزه جنگ امپراتوری
آرشیو فیلم هانتلی
آرشیو فیلم شرق انگلیس
آرشیو مل